

Recenzie

CZARNY, Ryszard M. – CHOROŚNICKI, Michał (eds.): The Northern Spaces: Contemporary Issues

Warszawa-Kielce: Scandinavium, 2012, 234 s.

Recenzovaná monografia „*The Northern Spaces: Contemporary Issues*“ je v poradí treťou publikáciou Ryszarda M. Czarnego vydanou vydavateľstvom Scandinavium. Publikácia sa zaoberá aktuálnymi problematikami a výzvami Arktického priestoru a vzťahmi štátov zainteresovaných v tomto regióne. Oblasť Severného polárneho kruhu (v publikácii označovaný pojmom „*High-North*“) sa postupne dostáva čím ďalej tým viac do pozornosti významných politických, ako aj ekonomických aktérov globálneho prostredia. Táto skutočnosť súvisí predovšetkým so zvyšujúcim sa významom arktickej oblasti pre lodnú dopravu, bohatému výskytu ložísk strategických nerastných surovín, a v neposlednom rade má spomínaná oblasť špecifický význam pre bezpečnostnú politiku štátov, ktoré do tohto priestoru zasahujú svojim územím. Keďže všetci autori sú poľského pôvodu, obsah aj predhovor je okrem anglického aj v poľskom jazyku. Rovnako každý článok obsahuje krátke zhrnutie v poľskom jazyku.

Recenzovaná publikácia pozostáva zo štrnástich článkov od pätnástich autorov rozdelených do štyroch tematických sekcií. Charakter jednotlivých tematických sekcií a článkov nám neumožňuje označiť recenzovanú publikáciu ako výsostne politologickú. Okrem politologickej analýzy problematiky môžeme v publikácii nájsť metodologické prístupy vedy o medzinárodných vzťahoch. Následne v článku Wojciecha Saletru je akcentovaná potreba historického výskumu danej problematiky. Rovnako z dôvodu ohromného nerastného bohatstva tohto regiónu sa väčšina článkov aspoň čiastočne venuje problematike využívania ložísk nerastných surovín a s ňou súvisiacou energetickou bezpečnosťou, čím zasahuje aj do sféry politickej a hospodárskej geografie. Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že publikácia je interdisciplinárneho charakteru. Tým komplexnejšie pokrýva vytýčenú problematiku.

V predhovore vysvetľuje R. M. Czarny aktuálnosť a dôležitosť výziev, pred ktorými stojí oblasť Arktídy. Sú to výzvy politického, inštitucionálneho, právneho, ekonomického a sociálneho charakteru. Je dôležité spomenúť, že autori spájajú tieto výzvy s rapídnyim úbytkom ľadovcov a permafrostu, ktoré otvárajú nové ekonomické možnosti, ale zároveň ohrozujú tradície a životný štýl pôvodného obyvateľstva. Jeho situácia je tiež mapovaná recenzovanou publikáciou. Musíme však podotknúť, že autori sa nesnažia potvrdiť alebo

vyvrátiť fenomén globálneho otepľovania, ale pracujú výlučne s faktami, medzi ktoré nepochybne patrí aj úbytok ľadovej plochy pokrývajúcej Arktídu.

R. M. Czarny zároveň upozorňuje na rozdiel medzi geografickým a spoločenskovedným vymedzením oblasti „*high-north*“. Pre politológiu je teoretické vymedzenie oblasti využívané v geografii nevyhovujúce, keďže nedokáže obsiahnuť všetkých aktérov, ktorí v tomto priestore vystupujú. Práve z tohto dôvodu je pre politológiu a jej príbuzné spoločenskovedné disciplíny vhodný praktický rozmer tohto pojmu, ktorý zahŕňa okrem štátov, ktorých hranice zasahujú do priestoru „*high-north*“, aj členské štáty Barentsovej Euro-Arktickej rady, štáty obmývané Barentsovým morom a Severným ľadovým oceánom a tiež medzinárodné organizácie pôsobiace v tejto oblasti.

Oblasť Arktídy sa do popredia záujmu mocností dostala na konci studenej vojny. Ohromný ekonomický potenciál regiónu môže podľa autorov spôsobiť napätie medzi štátmi, ktoré môže vyústiť až do pokusov o nové vytýčenie hraníc. Možné dôsledky takejto krízy by svojím rozmerom presiahli hranice severnej hemisféry a ich vplyv na medzinárodné vzťahy by bol značne devastačný.

Prvá sekcia s názvom „Vybrané problémy arktickej oblasti“ obsahuje tri články, z ktorých sa dva sústreďujú na medzinárodnú spoluprácu v arktickej oblasti v rámci politik Európskej Únie či Barentsovej Euro-Arktickej rady. Tretí článok tejto sekcie sa svojím charakterom výrazne odlišuje od predchádzajúcich a pojednáva o význame teritória „*high-north*“ pre ruské nukleárne zastrašovanie.

M. Tomala sa v úvodnom článku prvej sekcie venuje Severnej dimenzii Európskej Únie. Autorka v úvode zdôrazňuje, že oblasť Arktídy bola na periférii záujmov EÚ až do 90. rokov 20. storočia. Prístupom škandinávskych krajín sa záujmy EÚ rozširujú o oblasť Arktídy. Inkorporácia severských politik bola práve fínskou iniciatívou. Záujem EÚ o oblasť Arktídy spočíva v nových možnostiach lodnej dopravy a v ohromnom nerastnom bohatstve. Autorka prirovnáva oblasť „*high-north*“ k nezaľudnenému strednému východu. Osobitý záujem EÚ o túto oblasť je spôsobený aj jej postojom k otázkam klimatických zmien. Článok by sme mohli charakterizovať ako kritickú analýzu pasivity EÚ voči regiónu, ktorý leží v jej bezprostrednej blízkosti a ponúka ohromné možnosti. Aktuálnou demonštráciou záujmu EÚ o Arktídu je komuniké Európskej komisie „*EU a Arktída*“, v ktorom badáme náčrt budúcich politik EÚ voči tomuto regiónu. Autorka v závere ponúka odporúčania pre budúci rozvoj politik EÚ, pričom akcentuje hlavne potrebu získania štatútu trvalého pozorovateľa v Arktickej rade. Podľa autorky by EÚ ako medzinárodná organizácia s právnou subjektivitou združujúca aj Škandinávské krajiny mala nepochybne aktívnejšie vystupovať v tejto oblasti a hájiť záujmy svojich členov.

Medzivládna spolupráca v rámci Barentsovej Euro – Arktickej rady je predmetom článku R. S. Czarneho. V úvode autor vysvetľuje historický kontext tejto formy spolupráce, venuje sa aj opisu disproporcií dvoch hlavných aktérov tejto organizácie, Nórskeho kráľovstva a Ruskej federácie. Hlavným ekonomickým záujmom oboch aktérov sú nerastné suroviny a otázka výsostných práv na rybolov, kvôli ktorým sa dostávajú do sporov. V rámci BEAC pôsobí aj Barentsova regionálna rada, ktorá združuje 13 regiónov zo Švédska, Nórska, Fínska a Ruska. Barentsova regionálna rada pomáha BEAC uskutočňovať spoluprácu prevažne v sociálnej a kultúrnej oblasti, s dôrazom na pôvodné obyvateľstvo, trvalo udržateľný ekonomický rozvoj a zachovanie životného prostredia a biodiverzity regiónu. Význam BEAC pre medzištátnu spoluprácu a konsenzus môžeme podľa autora zvýrazniť aj poukázaním na podpísanie Murmanskej dohody v roku 2010, ktorá ukončila dekády trvajúci spor medzi Ruskom a Nórskom ohľadne územných nárokov na Svalbardské ostrovy. Autor poukazuje aj na percepciu severnej dimenzie Ruskom, ktoré ju vníma ako vstupnú bránu do EÚ, pričom to isté územie predstavuje možnosť pre EÚ na upevnenie svojich severovýchodných hraníc.

Autorom posledného článku prvej sekcie, pojednávajúcom o význame Arktídy pre ruské jadrové zastrašovanie, je M. Czajkowski. Autor vo svojom článku využíva analytickú metódu pri použití geopolitického prístupu k problematike. Koncept jadrového zastrašovania má svoj pôvod v studenej vojne, kde podľa autora zabránil jej zmene na „horúcu vojnu“, čím sa hlási k názoru mnohých geopolitických teoretikov. Teoretické objasnenie tohto konceptu spoločne s jeho prerekvizitami za použitia historických príkladov sa nachádza v úvode článku. Následne, na základe analýzy Ruskej stratégie zahraničnej politiky a vojenských doktrín, vysvetľuje význam tohto územia pre Ruskú armádu a zabezpečenia si mocenského vplyvu nielen v danej oblasti, ale aj v globálnom merite.

Druhá sekcia pojednáva o severských policiách arktických štátov a skladá sa zo štyroch príspevkov. Okrem samostatných analýz policií Dánska a Kanady sa autori v tejto sekcii venujú aj prístupom severských krajín k arktickej agende a potenciálnym právnym rámcom medzinárodného režimu v Arktíde.

M. Luszczak sa vo svojom článku snaží identifikovať tendencie v politikách arktických štátov a posúdiť ich prípadnú konvergenciu či divergenciu. Objektom komparatívnej analýzy v článku sú národné koncepty politik arktických štátov. Komparatívnej analýze predchádza deskripcia politicko-historickej perspektívy Arktídy, ktorá v dostatočnej miere uvedie čitateľa do pojednávanej problematiky. Autor identifikuje spoločné záujmy krajín badateľné aj v medzištátnej spolupráci zastrešenou Severskou radou ministrov. Kooperácia v oblasti zachovania životného prostredia a biodiverzity, rovnako ako sociálny a kultúrny rozmer spolupráce, je autorom hodnotený ako relatívne

uspokojivý. Venuje sa aj novému rozmeru spolupráce vychádzajúcej zo Stoltenbergských dohôd, rozširujúcich spoluprácu aj na oblasť zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Tu sa do pozornosti autora dostáva predovšetkým koncept neutrality v zahraničnej politike Švédska a Fínska.

J. Grzela sa vo svojom článku venuje analýze Dánskej stratégie. Osobitný článok v publikácii si Dánsko vyslúžilo hlavne pre jeho špecifiká, medzi ktoré patrí aj vyňatie Grónska a Faerských ostrov z jurisdikcie EÚ. To Dánsku ponúka široký priestor na presadzovanie svojich záujmov v regióne. Záujem Dánska o oblasť Arktídy je podľa autorky spôsobený najmä tým, že „*Grónsko je Arktída*“. Práve kvôli Grónsku sú kultúrny a sociálny rozvoj pôvodného obyvateľstva a zachovanie životného prostredia hlavnými prioritami dánskej stratégie a aj dánskeho predsedníctva v Arktickej rade. Dánsko je síce malým štátom, ale podľa autorky ho Grónsko s jeho nerastným bohatstvom činia Arktickou veľmocou.

Determinantom a trendom arktickej politiky Kanady sa venuje I. Wrońska. Za hlavný determinant môžeme jednoznačne považovať skutočnosť, že takmer 40% územia Kanady sa nachádza v arktickej oblasti. Žije tu relatívne početná populácia po boku prisťahovalcov. Z tohto dôvodu kladie Kanada veľký dôraz na ochranu životného prostredia. Práve územie a obyvateľstvo sú hlavnými determinantami kanadskej politiky a určujú jej základné trendy. Oproti európskym krajinám je politika Kanady v Arktíde postavená na princípe suverenity a obrany. Prístup suverenity súvisí podľa autorky so „severozápadnou arktickou cestou“, ktorú Kanada považuje za svoje výsostné vody. Odlišný názor zastáva najmä USA, ktoré túto cestu považuje za medzinárodné vody, čo spôsobilo aj niekoľko incidentov.

Autorom posledného článku druhej sekcie je T. Pawluszko. Cieľom autora nie je deskripcia problémov a výziev domácej politiky arktických štátov, energetických a ekologických výziev, alebo etnických problémov. Autor sa pokúša zdefinovať teoretický rámec pre medzištátne vzťahy na základe štruktúrneho prístupu medzinárodných vzťahov a analyzuje kooperatívny model medzištátnej spolupráce. Autor neopomína skutočnosť, že Arktída má špecifický charakter a jej značná časť spadá pod námorné právo OSN, umožňujúce slobodný pohyb v medzinárodných vodách. Práve medzinárodná regulácia pravidiel je autorom vyzdvihovaná ako základný predpoklad pre budúcu spoluprácu štátov v Arktíde. Popri tom však autor upozorňuje aj na vplyv „štátocentrického prístupu“, ktorý sa prejavuje predkladaním nárokov arktických krajín na predĺženie ich kontinentálneho šelfu. Uznanie nárokov by rozšírilo zóny výsostného vplyvu. Problémom však je, že tieto spory sa vedú kvôli územiám veľmi bohatých na nerastné suroviny čo môže v budúcnosti predstavovať zdroj napätia.

Tretia sekcia s názvom „*Arktída*“ sa skladá z troch článkov, z ktorých dva sa zaoberajú prítomnosťou a úlohou medzinárodných organizácií a medzištátnych vzťahov v tomto priestore. Článok W. Saletru sa zaoberá úlohou Poliakov vo výskume Arktídy. Historický výskum sa sústredil prevažne na najdôležitejších výskumníkov a expedície, na ktorých sa zúčastnili. U nášho čitateľa nemusí daný článok budiť veľký záujem, čo však neznižuje jeho hodnotu.

Zmenám v Arktíde a ich vplyvu na existujúci právny rámec medzištátnych vzťahov sa vo svojom článku venuje M. Gluchowska-Wojcicka. Podobne, ako aj ostatní autori publikácie, vychádza zo skutočnosti, že Arktická ľadová pokrývka je na ústupe, čo vytvára nové ekonomické možnosti, následkom ktorých sa zintenzívni tranzit cez tento región. Zvýšenie ekonomickej aktivity prinesie nové výzvy pre životné prostredie a taktiež zvýši tlak na revíziu environmentálnych regulácií. Netreba opomenúť ani potrebu mierového riešenia územných sporov. Autorka zastáva názor, že tieto výzvy je možné zvládnuť aj v rámci súčasného právneho a inštitucionálneho rámca za prijatia istých opatrení, ako napríklad posilnenie kompetencií medzinárodných organizácií a prijatím právne záväzných nariadení regulujúcich oblasti ochrany životného prostredia, ťažby a tranzitu.

P. Soroka sa vo svojom článku zaoberá možnými stratégiami pre správu Arktídy a ich dôsledkami na medzinárodné vzťahy. Otázka správy Arktídy je v súčasnosti čoraz viac aktuálna, a to nie len pre krajiny, ktoré sa v tejto oblasti nachádzajú. Vzťahy medzi štátmi sú ovplyvňované rivalitou súvisiacou s objavovaním a využívaním nerastného bohatstva, územnými nárokmi, rybolovom a tranzitnými cestami. Autor prevažne analyzuje dva potenciálne modely správy Arktídy. Prvú možnosť predstavuje národno-zonálny model. Použitie tohto modelu by malo za následok rozdelenie teritória Arktídy na zóny, a ich následné pripojenie medzi príslušné štáty. Ohľadne novej demarkácie územia by medzi štátmi mohol zavládnuť krátkotrvajúci konsenzus, tak budúce územné nároky súvisiace s objavovaním nových ložísk nerastných surovín by mohli byť podľa autora zdrojom mnohých kríz a vyústiť až v novú studenú vojnu. Druhá možnosť, ktorej autor venuje značnú časť svojej pozornosti, je globálna správa Arktídy za prítomnosti efektívnych medzinárodných organizácií a vytvorenie príslušného legislatívneho rámca vyznačujúceho sa multilateralizmom a efektívnymi kolektívnymi akciami. Zároveň však autor upozorňuje, že žiadny model nebude životaschopný bez úplného začlenenia Ruskej federácie a Kanady do rozhodovacieho procesu, keďže tieto dva štáty sú podľa jeho slov najviac odhodlané demonštrovať svoje postavenie a nároky v regióne.

Posledná sekcia pojednáva prevažne o bezpečnostnom rozmere policies v regióne Arktídy. Sekcia obsahuje prípadové štúdie zamerané na pôsobenie Islandu v rámci štruktúr NATO a energetickej bezpečnosti Nórska. Môžeme tu

taktiež nájsť rozbor kooperácie severských krajín v otázkach vnútornej bezpečnosti. Príspevok R. Kubického a A. Janowskej sa venuje vývoju Centristickej strany vo Švédsku a roľníckeho hnutia. Príspevok je vhodný pre čitateľov zaujímavujúcich sa o výskum politických strán, no s problematikou regiónu „high-north“ sa súvislosti hľadajú len veľmi ťažko.

A. Wszolek analyzuje úlohu Islandu v štruktúrach NATO so zreteľom na skutočnosť, že krajina nemá v porovnaní s ostatnými členmi aliancie reálnu armádu. Analýze predchádza stručný prierez históriou Islandu so zameraním na kľúčové zlomy vo vývoji tohto ostrovného štátu. Autorka identifikuje druhú svetovú vojnu ako impulz pre ekonomický rozvoj krajiny a základ pre osamostatnenie sa od Dánska. Na príkladoch je demonštrovaná vzájomná výhodnosť členstva Islandu v NATO a nachádzame tu aj definíciu percepcie bezpečnosti politiky Islandu.

R. M. Czarny sa vo svojom článku zaoberá energeticou stratégiou a bezpečnosťou Nórskeho kráľovstva. Článok sa sústreďí na stav využívania ložísk ropy a zemného plynu v kontexte európskej a globálnej energetickej rovnováhy. Autor analyzuje súčasnú produkciu a spotrebu energetických surovín v Nórsku, ako aj kapacitu a životnosť novoobjavených ložísk s ohľadom na kapacitu tranzitnej infraštruktúry. Autor sa taktiež sústreďí na osobitnú úlohu Nórska ako najväčšieho exportéra energetických surovín spomedzi škandinávskych krajín, ktorý si zároveň uvedomuje dôsledky spolupráce, ako aj konfliktov s Ruskom. V tejto súvislosti je dôležité podotknúť, že hlavné ťažobné spoločnosti v Nórsku a Rusku sú ovládané štátom a môžu byť využívané ako nástroj presadzovania energetickej politiky štátu.

Spoluprácu severských krajín v otázkach vnútornej bezpečnosti v svojom článku analyzuje A. Graczszak. Autor poukazuje na dlhú tradíciu spolupráce severských krajín v tejto oblasti, ktorú môžeme datovať od roku 1929. Takáto spolupráca si vyžaduje efektívnu komunikáciu medzi príslušnými orgánmi, aby dokázali konfrontovať medzinárodný zločin. Táto spolupráca boli zintenzívnená ich prístupom do Schengenu. Okrem Schengenu, škandinávske krajiny participujú v otázkach vnútornej bezpečnosti aj v rámci Rady Baltických štátov. Autor sa v závere svojho článku vyjadruje aj k limitom spolupráce severských štátov prameniacych z teritoriálnej štruktúry, rôznej policajnej kultúry, organizácii a kompetencií policajných a súdnych zložiek.

Pri záverečnom hodnotení publikácie je potrebné podotknúť, že autori si vytýčili za úlohu pokryť Európsky rozmer problematiky. Môžeme tvrdiť, že vytýčený cieľ bol splnený a publikácia predstavuje dobrý študijný materiál pre čitateľa zaujímavujúceho sa o hlavné problémy a výzvy Arktického regiónu. Za veľmi prospešné môžeme považovať aj zahrnutie analýzy Kanadských policies. Práve Rusko a Kanada podstupujú najmarkantnejšie kroky vedúce k upevneniu

svojho postavenia v Arktíde, prípadne k rozšíreniu svojho vplyvu, čo im vo veľkej miere umožňuje aj poloha a štruktúra ich územia. Analýza národných policíes Arktických krajín je vhodne dopĺňaná rozborom medzinárodných organizácií a inštitúcií pôsobiacich v oblasti, čím je zachytená celá prizma politických a právnych vzťahov regiónu.

Publikácia „*The Northern Spaces : Contemporary Issues*“ nadväzuje na v poradí druhú publikáciu R. M. Czarneho vydanou vydavateľstvom Scandinavium „*Energy Dilemmas of the Nordic Region Countries*“. Oproti predchádzajúcej publikácii je oveľa viac priestoru venovaného medzinárodnému právnemu rámcu regiónu, ako aj sociálnym a kultúrnym otázkam pôvodného obyvateľstva. Politický, bezpečnostný a ekonomický rozmer problematiky využívania energetických surovín však predstavuje aj v tomto prípade nosnú tému. Pre lepšie pochopenie tejto problematiky odporúčame čitateľovi aj publikáciu „*Energy Dilemmas of the Nordic Region Countries*“(2009).

Ján Sleziak
Fakulta sociálnych vied
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave